

символ Богородице, а бисер Христа и евхаристије, небеског хлеба.³⁶ Вероватно, су у складу са овим идејама и идеатори и извођачи радова на иконостасу у Мехали уобличио и «богато» позлатили своје дело.

Конструкција иконостаса и распоред поља у великој мери је одредио и тематски репертоар сликаног програма. Иконостас се састојао из 51. иконе распоређене у три зоне (Сл. 11).

У првој зони, у најнижем појасу, на парапетним плочама сокла налазе се четири сцене: «Избављење Агриковог сина» (25x 48, Сл. 14), «Сусрет Марије и Јелисавете» (Сл. 15), «Кушање Христа» (Сл. 16) и «Усековање главе Св. Јована Крститеља» (Сл. 17).

БИБЛИОГРАФИЈА

* М. Тимотијевић -»Српско барокно сликарство« Нови Сад, 1996, 43 – 71, 418-419.

* М. Тимотијевић – »Црква Светог Георгија у Темишвару« Нови Сад, 1996.

VIZIJA U @IVOTU I DELU VILIJEMA BLEJKA (Viziuni în viața și opera lui William Blake)

Jelena KRNETA

Universitatea din Belgrad, Serbia

Abstract

The art and poetry of William Blake is exquisite, but apart of being the artist and the poet he was visionary above all. That includes being thinker, spiritualist, mystic and modern prophet.

His work was absolutely exceptional concerning the time and historical background in which it had been created, but as well as concerning our contemporary perspective. He had been creating in a period of transition in the european history, in the times of revolutions and when romanticism had been replacing neoclassicism. Although he is usually considered as the artist of romanticism, he never really and completely belonged to any historical art movement, nor his art could have ever been fully defined or interpreted. He always remained independent by creating and describing his own Universe, but also the Universe we are all living in, but never really experiencing it as he did, as the absolute and infinite. He was always completely devoted only to his inner guide – the Imagination in his creative process, so he was considered a rebell and even a madman by his contemporaries.

He was deeply spiritual, but never really traditionally religious. He created his own mythology and characters and his art is fully symbolic. Sources of his inspiration, apart of his vision and imagination, are various. It is known that he had been delighted and influenced by medieval art, and most of his art are iluminated books (illuminated manuscripts were very known and spreaded form of medieval art and painting) that so successfully combined his poetry and painting, even though his technique and expression are original and very unique. His motives and representations oftenly seem to be monumental, almost comparable with some of great mannirist wall decorations (of Michelangelo and Gulio Romano), but yet they are just book illuminations, which make his art even greater. Unfortunatly, his art was not understood, excepted or praised during his lifetime. Most of his life he had spent poorly and in isolation, but yet happy and fulfilled by his freedom and creativity, because glory ment nothing to him. He was a genius, artist and visionary in its wholeness!

³⁶ Исто, 103

Umetnik: pesnik, grafi~ar i slikar, a pre svega vizionar, mistik, mislilac, spiritualista i moderni prorok. Sve ovo je otelotvoreno u li~nosti Vilijama Blejka.

Poku{a}u da kao okosnicu i kostur razmatranja njegovog sveobuhvatnog dela koristim neke hronolo{ke odrednice njegovog `ivotnog puta, da bi se, ako je to uop{te mogu}e kada se razmi{lja i poku{ava da analizira, objasni i razume Blejk i njegovo delo, uveo neki logi~ki redosled ili bar ne{to {to bi poslu`ilo kao mapa za lak{e kretanje kroz nepoznate krajeve ili lavirinte ljudskog postojanja i beskona~nosti, koje je fascinirano otkrivao i prezentovao svojim stvarala{tvom.

Knji`evno i likovno delo Vilijama Blejka je u potpunosti vanredno, kako u odnosu na vreme i istorijske tokove u kojima je nastalo, tako i posmatrano iz dana{nje perspektive. @iveo je i stvarao na prelazu u novu epohu evropske istorije, u doba revolucija u Americi i Francuskoj, u doba kada je na umetni~koj sceni neoklasicizam zamenjivao romantizam. Ipak on nikada nigde nije u potpunosti pripadao, niti se njegovo stvarala{tvo moglo jasno definisati. Naprotiv, ostao je nezavisan, kreiraju}i i opisuju}i svoj sopstveni Univerzum ili bolje re~eno svet u kome svi `ive, ali ga ne do`ivljavaju u svoj svojoj puno}i, potpunosti i beskona~nosti.

Vilijam Blejk je ro|en 1757. u Londonu¹, kao tre}e od petoro dece jednog engleskog trgovca. Kao dete je upoznao siroma{tvo, koje }e ga pratiti skoro celog `ivota.

Njegove umetni~ke sklonosti dolaze do izra`aja jo{ u najranijem detinjstvu, a istovremeno, ako ne i pre njih, prva vizionarska iskustva. Po~eo je da pi{e poeziju sa 12 godina, a njegovo prvo objavljeno delo su *Poetical Sketches*² - *Pesni~ke skice (1783)*. Iako je najve}im delom bio samouk i nije stekao tradicionalno umetni~ko obrazovanje, ve} sa 14 godina odlazi u radionicu grafi~ara *James Basir-a*, gde provodi sedam godina.

Po{to je usavr{io svoje crta~ko znanje i graverski zanat³, jedno kratko vreme }e provesti na engleskoj Kraljevskoj akademiji⁴, ali }e se ubrzo odmetnuti kao pobunjenik protiv njenih krutih doktrina i tada{njeg upravnika *Sir Joshua Reynolds-a*. Kakvo je vijenje i mi{ljenje o Akademiji i Reynolds-u imao, najbolje pokazuju njegovi stihovi:

*“You say their pictures well painted be,
And yet they are blockheads you all agree:*

Thank God! I never was sent to school
*To be flogg’d into following the style of a fool.
The errors of a wise man make your rule,
Rather than perfections of a fool.”*

*“Can there be anything more mean,
More malice in disguise,
Than praise a man for doing what
That man does most despise?
Reynolds lectures exactly so
When he praises Michel Angelo.”*⁵

Uprkos tome, na Akademiji }e ste}i dvojicu zna~ajnih prijatelja, umetnika, za koje se mo`e re}i da su izvr{ili izvestan uticaj na njegovo likovno stvarala{tvo.

¹ U Londonu je proveo skoro ceo svoj `ivot, osim 1800-1803. kada je `iveo i radio u priobalnom engleskom gradu Felpham-u, pod patronatom Williama Hayley-a.

² “Poetical Sketches” (1783), kao zbirka njegovih mladala~kih stihova.

³ Grafika }e biti ustvari glavni nosilac Blejkovog likovnog izraza. Njegova poezija je najve}im delom neodvojiva od likovnog stvarala{tva, tako su grafi~ki postupci otiskivanja pomogli obogaivanju i ukra{avanju njegovih poetskih dela, koja je sam {tampao i izdavao.

⁴ Royal Academy je osnovana 1768. i postala je najzna~ajni i najuticajni faktor na tada{nje umetni~ko stvarala{tvo Engleske. Pored toga {to je promovisala umetnost kao intelektualnu i uzvi{enu delatnost, ~esto nije podr`avala najinventivnija i najoriginalnija dela koja su tada nastajala, kakvo je upravo bilo Blejkovo stvarala{tvo.

⁵ *On art and artists: On the foundation of the Royal Academy; On Sir Joshua Reynolds*

Re~ je o *Henry Fuseli*-u i *John Flaxman*-u.

Veoma ~esto se Blejkovo i Fuselijevo stvarala{tvo posmatraju pod istim svetlom, pa se ~ak smatra da se Blejkov stil oformio apsolutno pod *Fuseli*-jevim uticajem. To se ne mo`e smatrati ta~nim. Njih dvojica su se me|usobno izuzetno po{tovali, ali su njihovi ideali i okolnosti u kojima su stvarali bili potpuno razli~iti. *Fuseli* je bio umetni~ki i politi~ki radikal i buntovnik, koji se ipak na kraju pomirio sa zvani~nicima, pa ~ak prihvatio naimenovanje za profesora slikarstva na Akademiji.

Nasuprot njemu Blejk ostaje veran svojoj unutra{njoj vodilji – imaginaciji. Ostaje ve~ni pobunjenik, sa `eljom da stvori umetnost koja prenosi poruku. Tako }e do kraja `iveti u siroma{tvu i izolaciji, sa jednim ciljem - da sa~uva autenti~nost sopstvenih vizija.

“*The only man that e’er I knew
Who did not make me almost spew
Was Fuseli: he was both Turk and Jew-
And so, dear Christian friends, how do you do?*”⁶

Druga za Blejka zna~ajna osoba sa Akademije, bio je *John Flaxman*, koji mu je pomogao da otvori sopstvenu grafi~ku radionicu - {tampariju 1784. godine, koja }e se, na`alost, vrlo brzo propasti. Uprkos tome Blejk }e najve}i deo svoje karijere i `ivota raditi kao grafi~ar i ilustrator.

U ovom najranijem periodu, Blejk jo{ uvek `eli da se bavi “istorijskim slikarstvom”. Kada je i poku{ao da stvara po ukusu svojih savremenika, njegove religiozne i istorijske kompozicije nakon izlaganja⁷ nisu bile prihva}ene. Ova dela karakteri{e izra`ena linearnost, tipi~na za Blejkov likovni izraz, {to je bilo i suvi{e ekscentri~no u doba kada je klasi~na forma bila normativ. Ubrzo shvata da nije, niti }e ikada biti spreman na kompromise, stoga se okre}e isklju~ivo svojoj imaginaciji i duhovnom svetlu, koje nikada ne}e napustiti. Tada po~inje da stvara svoja najve}a dela kako poezije tako i likovne umetnosti.

Osim *Poetical Sketches*, Blejk je sva svoja dela samostalno ukra{avao i {tampao. Otkrio je sopstveni grafi~ki postupak⁸, kojim je kombinovao tekst sa slikama. Na taj na~in je dobijao samo mali broj primeraka, koji su zatim ru~no bojani, naj~e}e vodenim bojama. Svaka {tamparska ispravka bila je skoro nemogu}a. Njegova supruga, *Catherine Boucher*, pored toga {to mu je bila velika `ivotna podr{ka i inspiracija, pomagala mu je u {tamparskom radu. Ostala je uz njega do kraja `ivota, i bila je njegova jedina prava ljubav.

Krajem osamdesetih godina XIX veka Blejkova umetnost }e do`iveti izuzetnu transformaciju.

Songs of Innocence – Pesme nevinosti (1789) su njegovo najpoznatije rano delo. Ove kratke lirske pesme, samo su naizgled jednostavne. One slave i veli~aju bo`ansko prisustvo u svemu {to postoji. Za Blejka, nevinost je ozna~avala neophodni preduslov, za doseganje onih realnosti, koje su izvan dometa ljudskog poimanja. To je iskonsko stanje apsolutne ~istote.

Ve} ovde je u potpunosti razvio komplikovan “dijalog” izme|u teksta i ilustracija, koji su se neprekidno pro`imali na stranama njegovih knjiga.

Songs of Experience – Pesme iskustva (1794) nastaju kao njihova suprotnost i pandan, ~ine}i sa njima celinu. Ovde poku{ava da otkrije za{to u bo`anskom svetlu mora da bude predstavljeno toliko zla. Odgovor je veoma slo`en i dalje }e ga razvijati u svojim kasnijim proro~kim spegovima. Svaka pesma nevinosti ima svoj pandan u pesmama iskustva. Blejkov poetski jezik je prodoran i jasan, kao i njegov likovni jezik, u kome dominira ekspresivna linija, koja ve} ovde dose`e svoje najvi{e domete. Ilustracije su veselih boja i najve}im delom ispunjene

⁶ *On friends and foes: On Fuseli*

⁷ Organizovao je sopstvenu izlo`bu, koja na `alost nije nai{la na razumevanje, jer njegovo doba definitivno nije bilo spremno za novine koje je njegovo delo donelo.

⁸ Ovaj postupak je smatrao boljim od bilo kog drugog, a otkrio mu ga je u jednom privilejju njegov pokojni brat.

ivahnim i razigranim formama. Uprkos lepoti, ova dela su se veoma slabo prodavala. Jo{ manje uspeha je imao sa svojim slo`enim i komplikovanim mitolo{kim radovima.

“Book of Thel” – Knjiga o Teli (1789) je jo{ jedno njegovo rano delo. Njime tako|e dominira sli~no lirsko, ne`no raspolo`enje.

K. Clark smatra da ilustracije koje krasi ovu poemu mogu se smatrati najveli~anstvenijim, ali ne i najsnanijim, koje je Blejk ikada stvorio. One kao i stihovi predstavljaju himnu `enskog principa stvaranja, i otkrivaju ne`nu i radosnu prirodu.⁹

Tada je Blejk bio u svojim tridesetim godinama, kada je verovatno bio najsnaniji i najdopadljiviji. Ovakva nota njegovog unutra{njeg stanja prene}e se ~ak i na njegovo prozno delo **“The Marriage of Heaven and Hell” – Ven~anje neba i pakla (1790)**, ~ije ilustracije izgledaju kao bukete}i izlivi energije, ba{ kao i Blejkov jezik, u kome se ose}a da u`iva, dok drsko i smelo izokre}e drevne vrednosti.

Veoma raznovrsne ideje i razli~iti ljudi su uticali na Blejka. Me|u njima je ve} pomenuta supruga Catherine, ali za ovo delo posebno zna~ajan, kao i uop{te u uobli~avanju celokupne Blejkove ideologije i opusa, bio je *Emanuel Swedenborg*.¹⁰ Za Blejka je on bio “najve}i od svih ljudi”, ali je ipak odoleo svemo}nom uticaj njegovog u~enja i ostao dosledan samom sebi.

U po~etku se dosta identifikovao sa Swedenborgom, {to se lako mo`e pratiti u uvodu “Ven~anja Neba i Pakla”

“As a new heaven is begun, and it is now thirty-three years since its advent, the Eternal Hell revives. And Lo! Swedenborg is the Angel sitting at the tomb: his writings are the linen clothes folded up.”¹¹

da bi kasnije njegove ideje i shvatanja zamenio sopstvenim. Kao {to je jednom prilikom zapisao:

**“I must Create a System or be enslav'd by another man's
I will not Reason and Compare: my bussiness is to Create”.**

^ini se da je Swedenborgovo u~enje poslu`ilo samo kao odsko~na daska njegovoj narastaju}oj bukete}oj viziji. Blejk pored Swedenborgovog intelektualnog spasenja uvodi i ideju spasenja pomo}u umetnosti. Po njemu je i sam Hrist bio umetnik, jer je govorio u parabolama. [to vi{e prou~ava “swedenborgijanizam”, uo~ava i njegove propuste i ograni~enja.

“Thus Swedenborg boasts that he writes is new; tho' it is only the Contents or Index of already publish'd books. Now hear a plain fact: Swedenborg has not written one new truth. Now hear another: he has written all the old falsehoods. Thus Swedenborg's writings are recapitulation of all superficial opinions, and analysis of the more sublime-but no further.”¹²

Blejk je i sam dosta razmi{lja o religiji, njenoj ulozi u dru{tvu i u `ivotu pojedinca. To se najvi{e ogleda u prvim delima koja je sam {tampao 1788. godine **“There is no Natural Religion” – Nema prirodne religije i “All Religions are One” – Sve religije su jedno.**

Spevom **The French Revolution – Francuska Revolucija (1791)** nudi jedinstven uvid u doba u kome je `iveo.¹³ Pozdravlja revoluciju, i osu|uje svako socijalno i politi~ko ugnjetavanje. Svoj stav o uzaludnosti politike izrazio je u vi{e pasusa svojih stihova i proze:

„Kad bi ljudi bili mudri ni proizvoljni vladari im ne bi mogli nauditi. Ako nisu mudri najslobodnija vlada je prisiljena da bude tiranija.“

⁹ Kenneth Clark's **The Romantic Rebellion: Romantic versus Classic Art** (1973).

¹⁰ **E. Swedenborg** je {vedski nau~nik, filozof, vizionar i mistik XVIII veka. @iveo je u Londonu, pa je njegovo u~enje moglo biti veoma blisko Blejku. Stvorio je sopstveni sistem, novu religiju, koja govori o intelektualnom spasenju pomo}u istinskih dela. Nakon jednog otkrivenje, on po~inje da ima redovne vizije-putovanja po rajevima i paklovima. Po njemu je Bog ~oveku dozvolio slobodu mi{ljenja i posle smrti, tako da nikoga ne nagra|uje niti ka`njava, svako prema sopstvenim predispozicijama bira pakao ili raj, i da li }e postati an|eo ili demon, jer i an|eli i demoni su nekada bili ljudi. Po njemu mora da postoji ravnote`a izme|u paklenih i an|eoskih sila da bi svet opstao.

¹¹ *Marriage of Heaven and Hell*

¹² vidi prethodnu fusnotu

¹³ I druga njegova proro~ka dela daju uvid u doba u kome je `iveo kao i neka koja }e uslediti.

Visions of Daughters of Albion – Vizije k}eri Albiona (1793), America: A Prophecy – Amerika: Proro~anstvo (1793), Europe: A Prophecy - Evropa: Proro~anstvo (1794) i kasni Jerusalem (1820) su tako|e proro~ki spevovi.

Nekolicina savremenika, koja je i poku{la da ih ~ita, smatrala ih je dokazom njegovog poreme}enog uma.

^esto je razmatrano pitanje o Blejkovom navodnom ludilu, bilo na ra~un njegovih fascinantnih vizija, nekonvencionalnog pona{anja i na~ina `ivota ili njegovih proro~kih sposobnosti, ~iju vrednost i zna~aj njegovi savremenici nisu bili sposobni da uvide. Ipak je o~igledno da Blejkovim univerzumom vlada jedan svemo}an razum. Taj razum nije mehani~ki, ve} razum mistika, koji je nepoznat i neshvatljiv ~oveku svakodnevnice.

Bio je istinski mistik. Nije ga zavaravao privid ovog sveta. Percepcija mu je funkcionisala po principu dualizma. Svako ljudsko bi}e je posmatrao s dva aspekta, znaju}i da je onaj ljudski manje va`an, a isti~u}i i zna~aj ve~nog aspekta, kojim se svako bi}e povezuje sa svojim stvaracem.

Sa ~udima i vizijama se suo~io jo{ kao dete, ali su se ona nastavila tokom ~itavog njegovog `ivota. Video je drvo puno an|ela, proroka Jezekilja na livadi, a jednom se prestravio ugledav}i Boga, koji proviruje kroz njegov prozor. Veze sa natprirodnim, i drugim sferama Univerzuma postale su mu potpuno prirodne. Komunikacija i povezanost sa nevidljivim i nepojmljivim bi}ima i svetovima nastavile su se do kraja njegovog `ivota.

Razni nepoznati duhovi su mu diktirali proro~ke odlomke, koje je ponekad pisao i protiv svoje volje.¹⁴ Sve {to je pro`ivljavao i sa ~ime se susretao poku{avao je da saop{ti jednostavno. Na`alost njegovo delo je, upravo nasuprot njegovoj `elji, u velikoj meri nedoku~ivo, pa i danas, uprkos boljem poznavanju Blejkove li~ne filozofije, pojedini delovi *Milton*-a i *Jerusalem*-a ostaju neobja{njivi.

Blejk je stvorio sopstvenu mitologiju. Zadivljuje zamisao o dva sveta sadr`ana jedan u drugom, kao i o dvadeset sedam slojeva tame. Simbolika je op{te prisutna u njegovom stvarala{tvu. Kako sam ka`e: “*Vizija ili imaginacija je predstava onoga {to postoji ve~no, stvarno i nepromenjeno. Bajku ili alegoriju stvaraju k}eri se}anja. Imaginaciju okru`uju k}eri nadahnu}a...*” Kreirao je likove (modele li~nosti) kao {to su *Urizen*, *Los* i *Albion*, koji su me|usobno povezani, a ~ija priroda i odnosi odra`avaju njegova verovanja, nade i strahove. Pretpostavlja se da njihova imena mogu da otkriju zna~enja npr. *Los* je obrnuto od *Sol* (sunce, ili sam, ili izgubljen), *Urizen* (your reason), i sl. Ipak, oni ostaju prili~no nejasni i mra~ni, i ote`avaju razumevanje Blejkove umetnosti. Izvori ideja za nastanak ovih likova, ostaju u domenu tajanstvenog i skrivenog. Blejk je svakako bio upoznat s drevnim kulturama i umetno}u, kao i hermeti~kim znanjima i knji`evno}u. Potpuno je jasan uticaj koji je na njegovo stvarala{tvo ostavila srednjovekovna kultura i umetnost, kojom je bio potpuno op~injen. U ranoj mladosti prou~avao je gotiku, skiciraju}i njenu arhitekturu u Vestminsterskoj opatiji, a sami umetni~ki proces koji je koristio (iluminacija - ukra{avanje knjiga) vodi poreklo iz srednjovekovnih iluminatorskih skriptorija, koji se i ~ine bli}i njegovoj prirodi, nego doba i dru{tvo u kome je `iveo i stvarao.

Sa devedestim godinama XVIII veka dolazi do promena u duhu Blejkove umetnosti, {to se ose}a u ve} pomenutim proro~kim spevovima kao i u spevu “*Urizen*”.

“*The book of Urizen*” (1794) je najo~itiji rezultat Blejkovog stanja i njegovog novog stila. U liku *Urizen*-a je otelotvorio sve ono {to je prezirao: ograni~enja, definicije, mere i materijalizam. “Ako bi se u jedan izraz moglo sumirati sve ono {to je mrzeo bio bi to *dijalekti~ki materijalizam*.”¹⁵

Umesto varljive jasno}e dotada{njeg Blejkovog izraza, sada njegovim delom dominira tama i konfuzija proro~kih knjiga. Promene su drasti~nije u njegovom poetskom re~niku nego u grafi~kom delu. U svemu je op{te prisutna mu~nina, kao da iz svega odjekuju jecaji i vrisci.

Kao rezultat svega toga i Blejkov likovni izraz je pretrpeo izvesne promene. Ilustracije vi}e ne uokviruju tekst, ve} se name}u u samostalnim okvirima, ponekad zauzimaju}i i ~itave stranice.

¹⁴ Smatra se da je upravo tako nastao spev “*Jerusalem*” (1820)

¹⁵ vidi fusnotu 9

U ovom periodu, u sličnom duhu, izveo je i izvanredno neobične serije velikih monotipija, koje prikazuju različite vidove ljudske degradacije.

“*Newton* i *Nebuchadnezzar* - *Njutra* i *Nabukodonosor* su primeri ovih serija, i verovatno zamišljene kao par, ukazujući na strašne posledice Urizen-ove vladavine. U liku Njutra je otelotvorio razornu moć mehaničkog razuma koji sve premerava, dok je u Nabukodonosoru prikazao najniži nivo, prikazujući materijalnog čoveka vraćenog na nivo zveri. Za Blejka je ova figura najvažniji primer degradacije.

*Hecate*¹⁶ - *Hekata* (oko 1795) predstavlja veoma kompleksno delo, u kome su sumirani motivi grčke mitologije, nekoliko Sheakespear-ovih komada i njegove poezije. Prikazane su tri figure koje aludiraju na trojstvo koje oblikuje ova grčka boginja, kombinujući aspekte Meseca, Zemlje i podzemnog sveta sa kojima Neba i Mora. Njen lik se dovodi u vezu sa veštiničkim kultom, magijom i nadprirodnim, što Blejk upravo ovde i naglašava. Prikazano je njeno mršno carstvo, sa tajanstvenim i pretežim bićima. Okružena je sovom, slepim mišom i zmijom, koji su neophodni sastojci njenih moćnih magijskih napitaka. Čak i magarac može se posmatra kao aluzija njene mršine i kobne prirode. Ona je apsolutni dokaz Blejkovog poznavanja raznolikih bogatih okultnih znanja pored hrišćanske istorije i verovanja.

Pity – Milosrdje (oko 1795) se često dovodi u vezu sa Hekatom, kao njen pandan. Milton Klonsky ovu povezanost objašnjava time da su ova dva motiva zamišljena da predstavljaju dualizam onoga što je Blejk smatrao dominirajućom čulskom Voljom, koja pokušava da uhvati muškarca u svoju zamku-mrežu religije satkanu od seksualne represije, čednosti i ljubomore.¹⁷ Blejk ovom složenom dvostrukom metaforom ujedinjuje dve ekspirovske verzije Milosrdja, iz *Macbeth*-a.

The Ancient of Days – Starac dana (1827) je kasno delo, koje se ipak može uvrstiti u ovu grupu. Ova figura predstavlja moćnog stvaraoca, koji ustvari predstavlja lik *Urizen*-a. Očigledno su mu poznati srednjovekovni primeri predstava Boga kao velikog arhitekta - stvaraoca. Blejk ovde kombinuje srednjovekovni simbol sa snažnim manirističkim formama (Mikelanđela i Tibaldija). Ovo je sada *Urizen* kao trijumfator koji stoji nasuprot onog koji se davi u vodama materijalizma.¹⁸ Blejk se okrenuo religiji koju otkriva Biblija, ali bez njenih strogo utvrđenih mehanizama koji bi sputavali ljudsku energiju. Smatra da je čovekov život uzvišen, i da se mora stalno razvijati i uzdizati.

Najvažniji deo svoje karijere radio za nekolicinu privatnih patrona. Među njima je njegov kolega sa Akademije, *John Flaxman*, zatim pesnik *William Hayley*¹⁹, za koga je radio tri godine u Felpham-u. Ovaj trogodišnji boravak van Londona, je bio i period kada su ga vizije “privremeno napustile”. Vizije nisu dolazile neočekivano, pa je inspiraciju morao da crpi iz svojih sećanja. No ubrzo je se oporaviti i nastaviti da stvara još neka od svojih remek-dela. Bolje se slagao sa skromnijim patronima, kakav je bio *Thomas Butts*, koji mu je poručio da izradi veliki broj predstava iz Miltonove poezije i Biblije. Njega su ipak, kao i većinu patrona, vizije zanimala dobro poznata dela, nego Blejkove mitologije, što je umetnik mirno prihvatio, jer je imao sposobnost da svako delo vidi u svom svetlu i da mu podari svoj lični pečat.²⁰

Spevovi *Jerusalem*, veličanstven ep o ratu, miru i slobodi, i *Milton* (o umrlom pesniku koji mu se javlja u vidu komete, ulazeći u njega kroz stopalo, da bi mu se kao druga vizija ukazala dvanaestogodišnja devojčica koju je pomešao s jednom od svojih muza. Ona je u stvari tražila John Milton-a), nastaju kao produkt ponovnih autentičnih vizija.

¹⁶ Slika je ranije bila poznata pod ovim nazivom, danas je u Tejt galeriji poznata kao “The Night of Enitharmon's Joy”

¹⁷ ‘O Woman-born / And Woman-nourish'd & Woman-educated & Woman-scorn'd!’ pisao je u spevu *Jerusalem*.

¹⁸ vidi fusnotu 9

¹⁹ Jedini period (1800-1803) koji je proveo van Londona jesu, dok je radio za ovog pesnika. Uprkos dobro nameri patrona i, Blejk je često bio nezadovoljan jer je dobijao mnogo trivijalnih porudžbina, a nije voleo da traži svoj talenat na izradu serije portreta.

²⁰ Ovakav stav zauzima *William Vaughan*, *British painting: The golden age*, 1999. za razliku od *Kenneth Clark's The Romantic Rebellion: Romantic versus Classic Art*, 1973, koji smatra da je Blejk svoj maksimalni likovni doprinos davao pre svega sopstvenim delima, dok je nešto slabije ukrađavao dela drugih.

Serijska grafika za *The Book of Job – Knjiga o Jovu* bila je porud`bina mladog umetnika John Linnell-a. Do`ivela veliki uspeh, pa ~ak i zaradu, {to nije bilo uobi~ajeno, jer je Blejk najve}i deo svog `ivota proveo u siroma{tvu.

Ovim delom, kao i ilustracijom *Jerusalem*-a, daje likovni izraz potrebi za novom religijom ili za novim tuma~enjem hri{}anstva, ukazav{i na veru kao viziju, a ne puko pokoravanje moralisti~kim i crkvenim pravilima.

Ilustracije Dantoeve *Divine Comedy - Bo`anske komedije* su poslednje Blejkovo veliko delo, tako je izvedeno kao porud`bina za Linnell-a. Dante je bio veoma cenjen tokom ranog XIX veka, jer je njegova imaginativna mo} izuzetno odgovarala zahtevima romanti~ara. Blejk je bio savr{en kandidat za ukra{avanje ovakvog dela. Imao je izuzetnu pronicljivu mo}, kao i izrazito li~ni stil. Kriti~ki je pristupio tuma~enju Dantea, jer je njegovu religioznost smatrao suvi{e rigoroznom i tradicionalnom.²¹ Izuzetan je njegov prikaz pakla u kome su Paolo i Francesca:

The whirlwind of lovers – Vrtlog ljubavnika jer on njihovu preljubu posmatra kao izraz slobodne ljubavi, i prikazuje ih u vidu dinami~ne spirale koja se uzdi`e. Smatrao je da `ivot nalazi savr{en izraz u ljubavi, stoga ona mora bit apsolutno slobodna.

Ovi primeri su sasvim dovoljni za sticanje potpuno jasnog utiska o Blejkovom likovnom jeziku, koji je podjednako sna`an i prodoran kao i njegove re~i. Osnovno izra`ajno sredstvo kojim se slu`i je mo}na linija, koja svemu daje karakter. Sve {to prikazuje je odre`eno sna`nim i o{trim obrisima, gotovo bez senki. Jer mistik ne voli zasen~enost, on sve vidi u svom izvornom, pro~i{}enom stanju. Senke i vijenje mistika su nespojivi. Njegova dela ne nastaju po prirodi. Njemu priroda nije bila merilo. Ona je samo jedna verzija onoga {to nas okru`uje u ovom beskrajnom Univerzumu. Zato Blejk ne koristi svoje o~i kada stvara, ve} svoju inspiraciju, um i vizionarska iskustva.

Sva njegova dela su prepuna uskovitlane, nesputane energije, kao da su usred besne}e oluje. ^esto prikazuju u`as, o~ajanje ili neobuzdanu radost, ali gotovo nikada mirne i spokojne scene. Njegove figure su zaista idealni likovi, predstavljeni kao sna`ne i muskulaturne, {to jo{ ja~e isti~e napetu atmosferu.

Njegova dela podse}aju na *Sala dei Giganti* Giulia Romana, koja ostavlja utisak arhitekturne ko{nice sa sna`nim telima divova i otvorenog neba s koga se svi istovremeno obru{avaju na nesprenog posmatra~a. Tako se i ona svim svojim adutima obru{avaju na onoga ko se sretne sa njima. Ovo pore`enje sa grandioznom maniristi~kom zidnom dekoracijom jedne prostorije, najbolje mo`e ista}i monumentalnost njegovih predstava, koje su pre svega krasile knjige, {to zna~i da su veoma malih dimenzija.

Upravo izbor likovnog izra`avanja - ukra{avanje knjiga, kako sopstvenih tako i dela drugih knji`evnika, Blejka ponovo dovode u vezu sa srednjovekovnom tradicijom rukopisne iluminacije. Na to ukazuje i besprekorna upotreba linearnih efekata, koji ~esto reflektuju uticaje izuvijane goti~ke forme, kojoj se Blejk posebno divio jer je izuzetno doprinosila utisku spiritualnosti, kome je te`io.

Do kraja je ostao potpuno dosledan sebi i svojim, za ostatak sveta, radikalnim shvatanjima. Pod stare dane susre}e se sa grupom mladih umetnika, koja slavi i ceni njegovu umetnost. Me}u prvima koji }e biti pod njegovim sna`nim i direktnim uticajem bio je *Samuel Palmer*, za kojim }e uslediti *Pre-Rafaeliti*, koji su uvideli veli~inu njegovog stvarala{tva.

Umetni~ko delo Vilijama Blejka je ostalo neshva}eno i neprihva}eno u doba kada je `iveo, stvarao i hodao ovim svetom koji svi poznajemo. ^ak i danas, kada mu je posve}ena zaslu`ena pa`nja nije u potpunosti doku~ivo. Verovatno }e takvo zauvek i ostati, upravo zato {to je poku{avao da prika`e neke druge, vi{e sfere. Tajne koje je spoznao mo}ima svog genija i vizionarskog duha, nikada ne}e biti potpuno dostupne obi~nom ~oveku, bilo da je re~ o laiku ili nau~niku.

Jednom prilikom je napisao:

²¹ Pogotovo u opisima pakla, ~istili{ta i raja.